

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЗЬМІНСЬКИЙ *Анатолій Іванович* – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUZMINSKYI *Anatoliy Ivanovych* – Doctor of Pedagogical Science, Professor, Member–Corresponder of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Professor of higher education pedagogy and educational management Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University.

Circle of research interests: pedagogy of higher education.

УДК: 378

БІДА *Олена Анатоліївна* – доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: tetyanna@ukr.net.

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Політичні та соціально-економічні перетворення в Україні поставили нові завдання як перед освітньою системою, так і перед вищою освітою зокрема. Саме ця галузь є могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України. Вирішення завдань вищої освіти базується переважно на якості кадрового складу ВНЗ, та школи на рівні професійної компетентності педагогів.

Провідним принципом державної освітньої політики, як зазначено в національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є підготовка педагогічних працівників [1], адже у цільовій комплексній державній програмі «Учитель» акцентується на ключовій ролі вчителя в системі освіти [2].

Тому на сучасному етапі модернізації освітньої системи в нашій країні особливої актуальності набуває проблема підготовки професійного педагога, який працюватиме у початковій школі і у якого буде сформована толерантність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вагомості толерантності як особистісної та професійної риси у діяльності вчителя початкової школи наголошено у публікаціях Н. Бакуліної, О. Безкоровайної, Р. Безпальчі, Н. Бирко, О. Булгакової, І. Жидана, Д. Зіновева, О. Крамаревої, О. Левченко, О. Матієнко та ін.

Педагогіку толерантності розкрито у працях Я. Берегового, Л. Завірюхи, В. Кременя, Н. Невінчаної, В. Титова, Ю. Тодорцевої та ін.

Мета статті полягає у висвітленні поглядів вітчизняних учених на проблему толерантності та її ролі у сприяттві підвищенню якості підготовки вчителів шкіл, викладачів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Толерантність для педагогічної галузі не є новим терміном, зокрема видатні педагоги неодноразово зверталися до вивчення проблеми толерантності. Серед яких Я.А. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші. Щодо толерантності Ш. Амонашвілі зазначав, що потрібно керувати навчанням дітей з позицій їх інтересів; співпрацювати з дітьми у процесі навчання; поважати і підтримувати гідність дитини; організація життя та діяльність дітей на уроці повинна будуватися на підставі прийняття дітей такими, які вони є [3].

Проаналізуємо сутність дефініції «толерантність». Н. Бирко [4] зазначає, що наукова категорія «толерантність» належить до методологічного апарату декількох наук, а саме філософії, політології, юриспруденції, соціології, культурології, психології, та педагогіки. Це розширює коло наших наукових пошуків, спрямовує більш конкретніше розглянути толерантність саме з педагогічної точки зору.

«Загальна декларація прав людини» [10]

це перший документ, у якому було піднято питання про толерантність. Зокрема у декларації записано, що «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить». У 1996 р. рішенням Генеральної Асамблеї ООН було прийнято «Декларацію принципів толерантності» [11], у якій відмічено, що «толорантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності. ... Толорантність – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толорантність – це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою миру». Отже, у контексті європейського бачення толорантність розглядається цінність суспільства, яка є складовою сучасної культури.

Етимологічний словник української мови пояснює походження слова «толорантний» як терпимий до чужих думок і вірувань, а толорувати – виявляти терпимість – запозичення із західноєвропейських мов від лат. *tolerans* – терплячий, дієприкметник від слова *tolerare* – витримувати, зносити, терпіти, пов'язаного з *tollo, tollere* – піднімати, здійсмати, прибирати [13, с. 593]. Зокрема, С. Гончаренко [8] в українському педагогічному словнику пише «терплячий та передбачає «терпимість до чужих думок і вірувань та походить від латинського слова «*tolerans*» [8, с. 332]. Подібне трактування подає Є. Рапацевич [17] у педагогічній енциклопедії. У енциклопедії освіти під редакцією В. Кременя [12] зазначено, що без толорантності людство не може існувати. У психологічному словнику під редакцією А. Петровського толорантність трактується як «... відсутність або ослаблення реагування на будь-якої несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його впливу ...» [16, с. 401].

Встановлено, що толорантність сьогодні є актуальною у формуванні майбутнього учителя як свідомого громадянина, що активно та свідомо бере участь у демократичному процесі побудови навчально-виховного процесу, здатного до

самоорганізації, вміло бути толорантним, терпимим до чужої думки, шукати і знаходити розумні компроміси.

Т. Гуров дає таке визначення толорантності «як інтегративної моральної цінності, що характеризується доброзичливим ставленням і вмінням визнавати погляди і вірування іншого на основі впевненості у власній позиції, зацікавленість в позиції іншого незалежно від його етнічної, національної або культурної приналежності, що передбачає вміння контролювати власну поведінку, а також вміння вести активний конструктивний діалог з метою розширення власного досвіду і знаходження компромісу» [9, с. 163]. Н. Бирко пропонує таке трактування толорантності це «якість особистості що передбачає терпиме ставлення до людини, враховуючи її погляди, вірування, расову приналежність, результатом якої є взаємна повага, розуміння, злагода, підтримка. Толорантна особистість передбачає такі складові: емпатію, комунікативність, гуманність, педагогіку миру, співробітництва, компетентність, демократизацію, духовність» [5, с. 78].

Л. Гончаренко толорантність розглядає як головну умову гуманізації освіти, а тому базується на «умінні краще розуміти себе й інших людей, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу і довіру» [7, с. 110]. О. Волошина наголошує про те, що толорантність з педагогічної точки зору – це, «по-перше, стан процесу виховання, і, по-друге, засіб досягнення виховних та освітніх завдань, тобто вимога до діяльності та особистості педагога» [6, с. 19]. О. Матієнко зазначає, що «толорантність – професійно необхідна особистісна якість педагога, яка логічно впливає із змісту, завдання та характеристики його діяльності. Підкреслимо, що формування толорантності пов'язане з безперервним самовдосконаленням педагога, накопиченням його професійної та комунікативної майстерності, розвитком своїх внутрішніх людських якостей» [15, с. 26].

Р. В. Кострубань в основу характеристики толорантності майбутніх учителів покладає загальну налаштованість на толорантну поведінку й її внутрішню мотивацію, глибокі знання, а також практичні уміння і навички, а тому мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий та конативно-рефлексивний визнано основними компонентами. Виокремлено мотиваційний, знанневий та поведінковий критерії толорантності майбутніх учителів. Показниками мотиваційного критерію

визнано сформованість ціннісних орієнтацій, мотиваційну спрямованість, розвиненість емпатії. Оригінальність і продуктивність думок і суджень, тактовність діалогу, педагогічна етика і такт підтверджено у якості показників знаннєвого критерію. До поведінкового критерію віднесено соціальну активність як життєву позицію, емоційно-вольову витримку, самоконтроль власної позиції.

На основі теоретичного та практичного аналізу проблеми формування у студентів толерантності прийнято рішення про необхідність впровадження в процес гуманітарної підготовки педагогічних умов, які розглядаються як цілісний та взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених конкретних психолого-педагогічних заходів. До них віднесено: використання потенціалу системного підходу для формування мотиваційно-ціннісної складової толерантності майбутніх учителів під час гуманітарної підготовки; розробка та впровадження професіограми майбутнього вчителя з урахуванням когнітивно-змістової складової толерантності; активізація потенціалу конативно-рефлексивної складової толерантності майбутніх учителів на основі участі у тренінговій програмі. Специфіка педагогічних умов зумовлена сутністю та змістом організації гуманітарної підготовки майбутніх учителів. Їх практичне впровадження передбачало: цілеспрямоване використання системного підходу, запровадження активних форм і методів навчання, демократизацію та гуманізацію навчального процесу, стимулювання студентів до розробки групових проєктів; впровадження нових тем у навчальні програми з гуманітарних дисциплін, які відповідали стандартам підготовки учителів та доповнювали професіограму у контексті формування толерантності, використання освітнього потенціалу міждисциплінарних зв'язків та проблемного викладу начального матеріалу; проведення тренінгової програми, що базується на групових формах роботи, проблемних завданнях, ігрових методах, рольових ситуаціях, дискусіях, мозковому штурмі, використанні відеоматеріалу та комп'ютерних презентацій.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, можна стверджувати, що толерантність це комплексна особистісна та професійна якість, яка впливає на усі сфери життєдіяльності студентів, які навчаються у педагогічних закладах.

При такій постановці проблеми, коли буде підвищуватись толерантність вчителя та

розглядатись як складова професійної діяльності викладача ВНЗ та вчителя ЗОШ, коли школи будуть прискорювати шлях апробування та впровадження інноваційних теорій, освітніх технологій, теоретичних та практичних наробок з елементами новизни в практику роботи масових навчально-виховних закладів, із школи буде виходити молодь з новим мисленням і менталітетом, здатна успішно жити в світі, який динамічно розвивається і оновлюється.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти. / Затверджено Указом Президента України від 17.04.2002р. №347/2002 // Освіта України. - №33 за 23 квітня 2002р. – С. 4-6
2. Державна програм «Вчитель»: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України 28 березня 2002р. №379 // Освіта України. – 2002. – 2 квітня.
3. Амонашвили Ш. А. В школу – с шести лет / Ш.А. Амонашвили. – М., 1986. – 176 с.
4. Бирко Н. М. Аналіз стану сформованості толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Н. М. Бирко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Педагогічні науки. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – №14. – С. 80–84.
5. Бирко Н. М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Надія Михайлівна Бирко; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2014. – 261 с.
6. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях / Оксана Волошина // Рідна школа. – 2007. – №3. – С. 18–23.
7. Гончаренко Л. А. Толерантність – умова гуманізації освіти / Л.А. Гончаренко // Таврійський вісник освіти. – 2004. – №1. – С. 109–113.
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Гурова Т. Ю. Виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тетяна Юрїївна Гурова. – Луганськ, 2011. – 211 с.
10. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
11. Декларація принципів толерантності. Утверждена резолюцией 5.61 генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studmed.ru/docs/document1452/content>

12. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України: [гол. ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

13. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. О.М. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 3 Т. 5. уклад. Л.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова. – К.: Словники України, 2006. – 704 с.

14. Кострубань Р. В. Теоретичні та практичні основи формування толерантності у майбутніх учителів під час навчання в педагогічних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Руслан Валерійович Кострубань; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2016. – 326 с.

15. Матієнко О. Принципи формування толерантності як професійної якості особистості вчителя / О. Матієнко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол.: М. Вашуленко, А. Вихрущ, Л. Вознюк, В. Кравець та ін. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – №3 – С. 25–29.

16. Психологія. Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М., 1990. – 494 с.

17. Рапацевич Е. С. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич. – Минск: ИООО «Современное слово», 2005. – 719 с.

18. Рассказова О. В. Саморазвитие личности студента в процессе обучения в вузе / О. В. Рассказова: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pn.pglu.ru/index.php?module=subjects&func=vi ewpage&pageid=1970>

REFERENCES

1. *National doctrine rozvitku osviti.* (2002), [National Doctrine of Education]. Approved by Decree of the President of Ukraine.

2. *Derjavna programa «Vchitel»* (2002), [State program «Teacher»]. Approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

3. Amonashvyly, Sh. A. (1986), *V shkolu – s shesti let*, [The school - with six years]. Moscow.

4. Byrko, N. M. (2010), *Analiz stanu sformovanosti tolerantnosti u studentiv vyschih pedahohichnih navchalnyh zakladiv*, [Analysis of the formation of tolerance among students of higher educational institutions]. Lutsk.

5. Byrko, N. M. (2014), *Pidhotovka maibutnih uchyteliv do formuvannia tolerantnosti uchniv pochatkovoї shkoly*, [The Preparation of future teachers to the formation of tolerance elementary school students]. Zhitomir.

6. Voloshin, V. (2007), *Problema formuvannia v suchasnyh pedahohichnych doslidjenniah*, [The Problem of formation of tolerance in contemporary educational research].

7. Goncharenko, L. A. (2004). *Tolerantnist – umova gumanizacii*, [Tolerance – a condition of humanization of education].

8. Goncharenko, S. U. (1997), *Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk*, [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv.

9. Gurova, T. Y. (2011), *Vihovannya tolerantnosti molodshyh shkoliariv v umovah polyculturnogo osvithnogo prostoru*, [tolerance of Junior schoolchildren in the multicultural educational space]. Lugansk.

10. *Zagalna deklarata prav ludyny* (1948). [The Universal Declaration of Human Rights]. General Assembly of the United Nations.

11. *Deklarata pryncypiv tolerantnosti* (1995). [Declaration of Principles of Tolerance]. UNESCO.

12. Encyclopedia of Education (2008). *Akademiya pedagogichnyh nauk Ukrainy*, [Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. Kyiv.

13. *Etymologichni slovnyky ukrainskoi movny: v 7 t.* (2006), [Dictionary of the Ukrainian Language: 7 t.] 20. col. O. M. Melnychuk, Kyiv.

14. Kostruban, R. V. (2016). *Teoretychni ta praktychni osnovy formuvannia tolerantnosti u maibutnih uchyteliv pid chas navchannia v pedagogichnih koledzhah*, [Theoretical and practical bases of tolerance of future teachers while studying at teacher training colleges]. Khmelnitsky.

15. Matienko, O. (2005). *Pryncypy formuvannia tolerantnosti yak profesiinoї yakosti osobystosti vchytelya*, [The principles of tolerance as professional as the individual teacher]. Ternopil.

16. *Psychologia. Slovar* (1990). [Psychology. Dictionary]. Ed. A.V. Petrovsky, M.G. Yaroshevsky. Moscow.

17. Rapatsevych E. S. (2005). *Pedagogika: Bolshaya sovremennaya encyclopedia*, [Pedagogika: The Great Contemporary Encyclopedia]. Minsk.

18. Rasskazova, O. V. *Samorazvitie lichnosti studenta v processe obuchenia v vuze*, [Self-development of the personality of the student in the process of studying at the university].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: підготовка науково-педагогічних кадрів в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor of Pedagogy, Professor, Professor Department of Primary Education, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy

Circle of research interests: training of the teaching staff in Ukraine.